

УДК 378.14

Актуальні проблеми вищої освіти в Україні: прояви, причини і наслідки**Бардачов Ю. М., Розов Ю. Г.**

Херсонський національний технічний університет, м. Херсон, Україна

***Анотація.** У статті розглянуто ряд проблем на рівнях держави і навчального закладу, які виникли у вітчизняній освіті в останні роки і, на думку авторів, перешкоджають ефективному розвитку вищої школи. Аналізуючи нинішній стан освіти, в тому числі регіональної, її зв'язок і взаємозалежність із рівнем місцевої економіки, а також розглядаючи результати освітніх реформ за останні роки, автори намагаються відповісти на питання, що ж можна і потрібно зробити, щоб підвищити якість освіти, підняти престиж вітчизняної вищої школи, випускники якої відповідали б питанням не тільки сьогодишнього, але й завтрашнього ринку праці.*

***Ключові слова:** вища освіта, реформи, зовнішнє тестування, широкий конкурс, індикативні ціни, якість освіти*

В останні роки українська освіта взагалі і вища школа зокрема переживають не найкращі часи. Особливо це відчутно в технічній галузі. І перш за все це пов'язано з різким зменшенням кількості студентів у вузах. У чому причини? Чому сучасна вітчизняна освіта стрімко втрачає популярність в нашому суспільстві?

Спробуємо розібратися в основних (насправді їх набагато більше) причинах цього на прикладі аналізу діяльності нашого Херсонського національного технічного університету.

Перший, найбільш відчутний удар було завдано рішенням про введення співвідношення бюджетних і контрактних студентів в українських вишах в пропорції 50%×50%. На той момент в нашому вузі було сім філій, так званих, регіональних факультетів на всій території України, в яких навчалися студенти-контрактники, а в цілому в університеті навчалось понад 12000 студентів, а співвідношення бюджетників і контрактників становило, відповідно, 20%×80% . Складові бюджету університету, так звані, основний і спеціальний фонди, співвідносились приблизно в тій же пропорції. До слова сказати, фінансова автономія ЗВО, про яку так багато сказано в останні роки, в ті часи була більш відчутною. Що в результаті ми отримали? Різде зниження контингенту студентів. Адже пропорція 50%×50% була досягнута не за рахунок збільшення кількості бюджетних місць, а за рахунок зменшення контрактних. В результаті, за кілька років контингент студентів зменшився в рази.

Друга причина – запровадження тотального тестування в статусі "єдиного, обов'язкового, визначального" способу проведення державної підсумкової атестації учнів середніх загальних шкіл та вступних іспитів для абітурієнтів ЗВО.

Про переваги і недоліки ЗНО за останні роки сказано не мало. Прихильники зовнішнього тестування вказують на те, що ЗНО покликане подолати хабарництво та корупцію при вступі до вишів, відновити втрачену у багатьох громадян віру у доступність та справедливість при отриманні вищої освіти. Натомість, багато науковців справедливо вважають, що масове, до того ж безальтернативне, запровадження ЗНО зовсім не гарантує об'єктивного визначення рівня знань школярів та абітурієнтів і в майбутньому неминуче призведе (або вже призводить) до виникнення чергових, ще більш витончених корупційних схем. Серед інших недоліків, це, насамперед, відмова професорсько-викладацькому складу

ЗВО у формуванні контингенту своїх студентів. Іншими словами, ЗВО втратили можливість сортувати студентів на етапі прийому, тобто вибирати студентів під свою програму і стандарти. Раніше, при підготовці до вишівських іспитів студенти орієнтувалися саме на програму і вимоги конкретного ЗВО; ЗНО ж дозволило їм обирати ЗВО і спеціальність вже після здачі іспиту, за його результатами. Про яке покликання або здійснення мрії може йти мова? У результаті маємо потенційне число «випадкових» людей на тій чи іншій спеціальності і неоднорідність студентського контингенту. Як наслідок – величезна кількість випускників (за різними даними, від 60 до 75%) працюють не за фахом.

Крім того, система ЗНО, по суті, виключає з абітурієнтів випускників минулих років, які мають вкрай обмежені шанси успішно пройти зовнішнє тестування, оскільки не навчалися методиці тестування та і взагалі навчалися за іншими підручниками. Таке свідоме обмеження для випускників шкіл минулих років, які працюють і не мають можливостей самостійно підготуватися до тестування, є грубим порушенням конституційних прав громадян на рівний доступ до здобуття вищої освіти. Це ж можна віднести і до студентів-контрактників, які готові платити за навчання з власної кишені, проте позбавлені державою такого права, у разі негативного результату ЗНО.

Якщо розглядати тестування як один з варіантів перевірки знань, то воно не дає можливості відрізнити менш обдарованих від більш обдарованих (найбільш талановиті гірше виконують тестові завдання), також наявність фрагментарності, неминуче властивій такій формі іспиту, не дає можливості вимірювати інтелект як дещо ціле. За допомогою існуючих тестів важко визначити, наскільки знання є систематизованими, глибокими, і чи здатний учень їх творчо використовувати. Потрібні тести на визначення не лише рівня знань, але й рівня здібностей до засвоєння нових знань, до їх узагальнення, які дозволять прогнозувати успішність майбутніх студентів. Не є також секретом, що запровадження тестування спричинило знецінення середньої освіти, оскільки майбутні випускники не стараються отримати знання комплексно, а готуються лиш по тим предметам по яким в майбутньому будуть здавати ЗНО, а в більшості випадків взагалі ігнорують інші предмети.

Але не дивлячись на все це, зовнішнє тестування вводиться вже і під час вступу до магістратури, що може бути розцінено, як вияв повної недовіри з боку влади до вузівських викладачів. У той же час, у багатьох провідних зарубіжних університетах світу існує практика прийому до магістратури за результатами навчання в бакалавраті та захисту бакалаврських робіт. Може є сенс підвищувати рівень об'єктивності при формуванні контингенту бакалаврів і магістрів у ЗВО не шляхом демонстрування недовіри всім вчителям і викладачам, а шляхом очищення рядів від окремих нечесливців?

До речі, тотальне впровадження обов'язкового ЗНО на всіх етапах навчання, від молодших класів до магістратури, тягне за собою величезні бюджетні витрати, які так необхідні для вирішення нагальних проблем сучасної початкової, середньої та вищої освіти.

На нашу думку, всю систему зовнішнього тестування і прийому до вищих навчальних закладів необхідно поставити у правове поле і на демократичну основу, коли вступники за власним бажанням здають вступні іспити або подають сертифікат ЗНО.

Третя причина, притаманна особливо технічним ЗВО – це сучасний стан промисловості, у тому числі в регіонах.

Не є таємницею, що сьогодні соціально-економічна ситуація в центрі і регіонах суттєво різна, та й нажалю ця різниця з кожним роком стає все відчутною. Але, на наш погляд, розвиток промислової сильної держави не можливо проводити тільки за рахунок її центральної частини, не враховуючи проблем промислових регіонів, які територіально віддалені від центру.

Традиційно в країні технічні заклади вищої освіти розташовувалися в кожній області. Таким чином, підготовка фахівців була спрямована на забезпечення потреб ринкової економіки регіону. Тісні зв'язки ЗВО з підприємствами (навчально-науково-виробничі

комплекси, філії кафедр на підприємствах, тощо) надавали можливість спільного використання матеріально-технічної бази і забезпечували більш ефективну організацію практичної підготовки студентів. На даний час регіональна економіка зазнала значних змін. Так, великі підприємства знижують свою потужність, або взагалі припинили діяльність. Водночас, відкриваються підприємства, які мають нові для регіону напрямлення і сфери діяльності. І це необхідно враховувати.

Підготовка інженерів має свою специфіку, це – досить трудомісткий процес, як з точки зору фінансових витрат, так і за часом. Тому при плануванні підготовки майбутніх фахівців з інженерно-технічних спеціальностей необхідно керуватися не сьогоdnішнім рівнем стану регіональної промисловості (розвиток якої, на жаль, за останні роки дуже сповільнився), а з урахуванням її зростання, розвитку діючих і відкриття нових промислових підприємств. А розвиток промисловості, в тому числі регіональної, її рух вперед, перетворення з урахуванням сьогоdnішніх реалій – неминучий процес. Інакше – застій і залежність. Зрозуміло, що економіка регіонів багатопланова. Але промисловий сектор в ній повинен займати одне з центральних місць, як головна бюджетоутворююча складова.

Наведемо приклад Херсонщини. У минулому – це потужний промисловий центр півдня України з такими підприємствами-гігантами, як суднобудівне об'єднання, завод з виробництва сільгосптехніки, бавовняний комбінат, нафтопереробний завод, виробниче об'єднання Дніпро-напівпровідники і багато ін. На жаль, зараз промисловість, м'яко кажучи в занепаді, а Херсонська область – дотаційна, з так званою депресивною економікою. Але ж потенціал був і він, безумовно, є. Є людські та природні ресурси, традиції, науково-технічні школи з кадрами вищої кваліфікації. Безумовно, час вносить свої корективи. Світ стрімко змінюється і, звичайно повинна змінюватися і регіональна промисловість, її структура і наповнення. Змінюватися, але не зникати зовсім.

Тому, на нашу думку, з метою забезпечення перспективного економічного розвитку промислового сектору на місцях висококваліфікованими кадрами і збереження людського капіталу на регіональному рівні розробити на державному і місцевому рівнях перспективні плани промислового розвитку регіонів з визначенням по роках фіксованої необхідної кількості фахівців, у т.ч., за інженерно-технічними спеціальностями.

Не менш серйозною є четверта причина, а саме – проблема відтоку талановитих вступників з регіонів до центральних ЗВО. Це відбувається в результаті, так званого «широкого конкурсу». Звичайно, у широкого конкурсу є свої плюси. І перш за все, це – підвищена гарантія вступу на бюджетне місце абітурієнта з більш високими конкурсними показниками до найпрестижніших столичних ЗВО (і це зрозуміло – психологія дитини, амбіції родини, зростаюча, на жаль в останні роки все стрімкіше, різниця між столичним і провінційним рівнем життя, тощо). Безумовно – це важливо. Але цей плюс короткочасний. А що в перспективі? І тут починаються мінуси. І головний – знищення регіональної економіки. Адже далеко не кожен випускник столичних ЗВО повернеться до рідного регіону. Це неминуче призведе до значного скорочення людського капіталу і дефіциту фахівців в регіональній економіці. А потенціал в регіонах ще є. Поки що. Але завтра може бути вже пізно (життя йде і об'єктивні, природні причини зменшення згаданого потенціалу, на жаль, зроблять свою справу).

Взагалі, і така думка має місце і в даний час активно обговорюється в освітньому суспільстві, при вступі до закладів вищої, особливо саме технічної, освіти можливо потрібно зовсім відійти від системи "широкого конкурсу" і визначити фіксовані обсяги державного замовлення з метою збереження людського капіталу у промисловому секторі регіональної економіки та науково-педагогічного потенціалу технічних університетів, так як, за умов його втрати через зменшення показників держзамовлення, повернути викладачів вищої кваліфікації буде практично неможливо.

І п'яте – введення індикативної шкали собівартості навчання. Так, з 2020 року індикативна вартість контракту не може бути менше, ніж 60% середнього розміру витрат з підготовки одного бюджетника в попередньому календарному році (без урахування стипендій). З 2021 року вартість підвищиться до 70%, а з 2022 року – до 80%. При цьому, вартість вечірньої форми навчання можуть знизити на 25%, а дистанційної та заочної – на 50%. Навчання на магістратурі виросте в ціні на 30%.

А тепер трохи цифр. Середня вартість студента-бюджетника денної форми навчання на наведений контингент, згідно паспорта бюджетної програми, в поточному навчальному році в ХНТУ становить 46537,1 грн. Проведемо нескладні розрахунки по роках:

- 2020 г. - 27922,3 грн.;
- 2021 г. - 32575,9 грн.;
- 2022 г. - 37229,7 грн.

Середня вартість контрактного студента – 11540 грн (більш, ніж в 4 рази менше вартості бюджетного).

Таким чином, вже в 2020 році середня вартість навчання студента-контрактника в ХНТУ повинна бути збільшена більш, ніж в 2 рази!

Напевно, такий підхід при формуванні вартості навчання повинен бути. І було б чудово, якби вартість навчання контрактника зрівнялася з вартістю бюджетника. Але середня зарплата в 2018 році в Херсонській області склала 6613 гривень. До речі, це нижчий показник по Україні. На жаль, при такому співвідношенні, ми ризикуємо залишитися взагалі без абітурієнтів.

Звичайно, є й інші причини. Це і демографічний спад, і відтік абітурієнтів за кордон, і така важлива тема, як відновлення і збереження миру в Україні, що напевно збереже для вітчизняних вузів абітурієнтів чоловічої статі і багато іншого.

Зазначені проблеми суттєво впливають на діяльність українських ЗВО, які наодинці, без підтримки держави, подолати їх не в змозі. Не вирішивши всі ці проблеми саме на державному рівні, ми не зможемо зупинити кризу у вищій школі України.

Безумовно, ми не маємо наміру перекладати всю відповідальність за нинішню ситуацію у вищій освіті тільки на владні структури. Адже проблем на університетському рівні, на жаль, теж немало. І головних, на наш погляд, три (до речі, ці проблеми притаманні не тільки вищій, а й початковій і середній школі).

Перша – це якість освіти, що має відповідати не тільки вимогам стрімко мінливого сьогодення, а й бути налаштованим на віддалене майбутнє. Тому шляхом вирішення цієї проблеми є нова філософія випереджаючої освіти, що можливо при дотриманні двох умов: фундаменталізації освіти і застосуванні інноваційного навчання. Якщо отримувати знання, які актуальні в момент навчання, то до закінчення вузу або через пару років вони будуть повністю застарілими, і до того ж не виникне цілісного бачення системи професійних знань.

Друга проблема – прагматична орієнтація, для якої характерна система освіти, що не сприяє розвитку особистості. Основним шляхом вирішення цієї проблеми може з'явитися «розвиваюча» освіта, при якій йде розвиток особистості, яка навчається, завдяки використанню гнучкого проблемного навчання, креативних інформаційних технологій. В результаті такого утворення кожна людина має можливість виробити найбільш оптимальний для неї спосіб придбання знань і вміння в майбутньому не тільки користуватися цими знаннями, а й перетворювати, поповнювати їх відповідно до умов, що змінюються.

І нарешті, третя проблема – недоступність якісної освіти для кожного студента. Найпродуктивнішим у вирішенні цієї проблеми є інформаційна підтримка освіти: телекомунікаційні технології, доступність електронної бази даних методичного забезпечення навчання і, звичайно, дистанційна освіта.

На думку авторів, вирішення зазначених проблем на рівнях держави і навчального закладу дозволять призупинити кризові процеси в освітній системі нашої держави.

І останнє.

Певне занепокоєння викликає розроблена нашим міністерством нова концепція розвитку англійської в університетах з обов'язковою умовою вступу з рівнем В1, а випуску – В2. Але ця важлива тема вимагає окремого докладного розгляду і серйозного аналізу.

Актуальные проблемы высшего образования в украине: признаки, причины и последствия

Бардачов Ю. М., Розов Ю. Г.

Аннотация: В статье рассмотрен ряд проблем, которые возникли в отечественном образовании на уровнях государства и учебного заведения в последние годы и, по мнению авторов, препятствуют эффективному развитию высшей школы. Анализируя нынешнее состояние образования, в том числе регионального, его связь и взаимозависимость с уровнем местной экономики, а также рассматривая результаты образовательных реформ за последние годы, авторы пытаются ответить на вопрос, что же можно и нужно сделать, чтобы повысить качество образования, поднять престиж отечественной высшей школы, выпускники которой соответствовали бы спросам не только сегодняшнего, но и завтрашнего рынка труда.

Ключевые слова: высшее образование, реформы, внешнее тестирование, широкий конкурс, индикативные цены, качество образования.

Actual problems of higher education in ukraine: manifest, causes and consequences

Bardachov Yu., Rozov Yu.

Annotation: The article discusses a number of problems that have arisen in domestic education in recent years and, according to the authors, impede the effective development of higher education. Analyzing the current state of education, including regional, its connection and dependence on the level of the local economy, and also considering the results of educational reforms in recent years, the authors try to answer the question of what can and should be done to improve the quality of education, raise the prestige of the national high school graduates of which would meet the demands of not only today's, but also tomorrow's labor market.

Keywords: higher education, reforms, external testing, broad competition, indicative prices, quality of education